

Ірина Швець (Iryna Shvets)¹

ГЛОБАЛЬНЕ ГРОМАДЯНСТВО ТА ОСВІТА В ЦІЛЯХ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСТВА ЯК ЗАВДАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

GLOBALNE OBYWATELSTWO I EDUKACJA GLOBALNA JAKO CELE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Streszczenie: Świat, w którym żyjemy obecnie, staje się coraz bardziej współzależny - pod względem ekonomicznym, politycznym, kulturowym i ekologicznym. W kontekście globalizacji i rosnących powiązań i współzależności pojawiła się potrzeba rozwijania i szerzenia ideologii, która podkreśla, że człowiek przede wszystkim jest członkiem globalnej wspólnoty ludzi. Artykuł przedstawia pojęcie globalnego obywatelstwa, analizuje cechy charakterystyczne dla „obywatela świata”. Podkreśla się również znaczenie edukacji globalnej dla osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: globalne obywatelstwo, edukacja globalna, zrównoważony rozwój

GLOBAL CITIZENSHIP AND GLOBAL CITIZENSHIP EDUCATION AS THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract: The world we live in today is becoming increasingly interdependent - economically, politically, culturally and in terms of ecology. In a context of globalization and growing interconnections and interdependencies emerged a need to develop and spread an ideology which emphasizes that a person, first and foremost, is a member of the global community of people. The article gives an account of the concept of global citizenship, analyses the features that are inherent to the „citizen of the world”. Finally, the importance of global citizenship education is emphasised for the achievement of the sustainable development goals.

Keywords: global citizenship, global citizenship education, sustainable development.

*“Наша найвища вірність повинна бути спільноті людства,
а першочергові принципи нашої практичної думки повинні поважати
рівну цінність усіх членів цієї спільноти”²*

Вивчаючи більш детально цілі сталого розвитку, які ООН затвердила у 2015 році на наступні 15 років (2016-2030), ми побачимо що кожній із 17 цілей слідує ряд конкретних, більш вузьких та детально окреслених завдань, які світова спільнота

¹ Iryna Shvets jest doktorantką na kierunku Nauki o Polityce Uniwersytetu Opolskiego. Jest stypendystką programu stypendialnego im. Stefana Banacha. Obszar zainteresowań naukowych: nacjonalizm ta ruchy skrajnie prawicowe w Europie Środkowo-Wschodniej, tożsamość narodowa, migracja, obywatelstwo globalne.

² M. C. Nussbaum,., & Cohen, J. (2002). *For love of country?* Boston: Beacon Press, c.7.

ставити за мету реалізувати до 2030 року. Розглянемо ціль номер 4 - Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх. Одним із завдань цієї цілі є:

„4.7. до 2030 року забезпечити, щоб усі учні здобували знання і навички, необхідні для сприяння сталому розвитку, у тому числі шляхом навчання з питань сталого розвитку та сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, пропаганди культури миру та ненасильства, громадянства світу й усвідомлення цінності культурного різноманіття і вкладу культури в сталий розвиток”³.

Поняття громадянства світу ми також зустрінемо в концепції ЮНЕСКО Освіта 2030 Рамки для дій (UNESCO Education 2030 Framework for Action):

„Зміст такої освіти має бути актуальним, зосереджуючись як на когнітивних, так і не когнітивних аспектах навчання. Знання, навички, цінності та ставлення, необхідні громадянам для ведення продуктивного життя, прийняття обґрунтованих рішень, а також взяття на себе активних ролей на місцевому і глобальному рівнях у вирішенні глобальних проблем можуть бути отримані через освіту для сталого розвитку та освіти в цілях глобального громадянства (global citizenship education)”⁴.

Між іншим, ООН наголошує на важливості навчання та пропаганди ідеї громадянства світу або глобального громадянства:

„ми зобов'язуємося сприяти міжкультурному взаєморозумінню, толерантності, взаємоповазі, етиці глобального громадянства і спільної відповідальності. Ми визнаємо природну й культурну різноманітність світу, а також визнаємо, що всі культури і цивілізації можуть сприяти сталому розвитку і є вирішальним стимулом для цього”⁵.

Ціль цієї статті проаналізувати поняття глобального громадянства, розглянути, які риси притаманні „громадянину світу”, а також обґрунтувати важливість освіти глобального громадянства для досягнення цілей сталого розвитку.

Світ, в якому ми живемо сьогодні стає все більше взаємозалежним - економічно, політично, культурно та екологічно. Завдяки значним технологічним досягненням нашого століття та зростаючій глобальній взаємозалежності, люди стають ближчими один до одного, ніж будь-коли раніше. Наші дії прямо чи опосередковано впливають на інтереси інших людей і ми, як моральні істоти, не можемо бути байдужими до наслідків цих дій. Це стосується не тільки вчинків окремих людей, а й політичних спільнот та урядів країн. Наприклад, субсидії, які розвинені країни світу надають своїм фермерам та вітчизняним галузям промисловості, тарифи, які вони встановлюють на імпорт з країн, що розвиваються, політичний захист та патронат, який вони надають своїм багатонаціональним корпораціям, та слабкий режим регулювання, який вони накладають на свої міжнародні операції, глибоко впливають на добробут мільйонів людей у всьому світі. Політичні та економічні проблеми країн, що розвиваються, також мають наслідки далеко за межами їхніх кордонів. Громадянські війни, що спалахують

³ Цілі сталого розвитку 2016-2030 , <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

⁴ Education 2030. Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4, http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf.

⁵ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

в одній частині світу, впливають на постачання життєво важливої сировини до країн іншої частини світу, а отже на їх процвітання та добробут. Крах валюти, неефективне управління фінансами та неврегульована грошова політика в одній з країн завдають шкоди економікам інших. Хоча деякі економіки впливають на світову ситуацію в більшій мірі, жодна з них не позбавлена, принаймні, деякого впливу. Епідемії та екологічні проблеми також не знають кордонів, забруднення або вирубка лісу в одній країні серйозно впливає на загальний клімат, а отже і на економічне та фізичне благополуччя інших людей. Наші моральні та політичні інтереси теж переплітаються. Криза влади в далеких частинах світу призводить до потоку біженців, які стукають у наші двері, котрі ми не можемо не відчинити. Завдяки засобам комунікації, ми дізнаємось про голод та страждання в інших країнах світу і вони не залишають нас байдужими, змушують до глибокого переосмислення ролі світової спільноти та пошуків шляхів допомоги. Тепер ми пов'язані з людьми в далеких частинах світу таким чином, що не має паралелей в історії. Сьогодні, людство - це не просто біологічний вид, аморальна спільнота, яка все більше пов'язується духом взаємної турботи, спільними інтересами та спільною долею⁶.

Глобалізація впливає на кожний аспект життя. Всесвітня міграція збільшила етнічну і національну різноманітність у більшості держав і змушує нації переосмислити інститут громадянства та громадянську освіту. Рамки поняття „нація” руйнуються, оскільки мільйони людей живуть у кількох країнах і мають кілька громадянств. Мільйони мають громадянство однієї країни, а живуть в іншій. Зростає чисельність осіб без громадянства, у тому числі мільйонів біженців у всьому світі. Чисельність людей, які живуть за межами своєї батьківщини, зростає з приблизно 33 мільйонів в 1910 році і 155 мільйонів у 2000 році до 244 мільйонів у 2015 році⁷.

Таким чином, в умовах глобалізації і зростаючих взаємозв'язків і взаємозалежностей, виникла потреба в розвитку й поширенні загальної ідеології, яка наголошувала б, що в першу чергу, людина – це член глобальної спільноти людей, а не окремої нації.

Хоча глобалізація як явище почала стрімко набирати розвитку з кінця XIX століття, поняття глобального громадянства з'явилося набагато раніше. Ідея глобального громадянства має глибоке коріння і сягає часів Сократа (450 р. до н.е.), який стверджував, що країна його походження - це „світ”. Аналогічно Сократу, в другому столітті нашої ери Марк Аврелій заявляв, що „моїм містом та країною, оскільки моє ім'я Антоній є Рим; але, оскільки я людина, це світ”⁸. Таким чином, концепція глобального громадянства або „громадянина світу” набагато старіша, ніж поняття націоналізму та національної приналежності, які сформувалися лише у XVIII- XIX столітті.

Ідея глобального громадянства пропонує людям позиціювати себе як членів глобальної демократичної спільноти, не обмеженої рамками окремих держав.

⁶ Parekh, B. (2003). Cosmopolitanism and global citizenship. *Review of International Studies*, 29(01). <https://doi.org/10.1017/S0260210503000019>, с. 10-11.

⁷ World Migration Report 2018, International Organization for Migration, https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf

⁸ Bowden, B. (2003). The Perils of Global Citizenship. *Citizenship Studies*, 7(3), 349–362. <https://doi.org/10.1080/1362102032000098913>, с. 349.

Оксфам (англ. Oxfam - *Oxford Committee for Famine Relief*) характеризує глобального громадянина як людину, яка:

- усвідомлює ширший світ і відчуває свою власну роль як світового громадянина;
- поважає і цінує різноманітність;
- має розуміння того, як світ працює економічно, політично, соціально, культурно, технологічно та екологічно;
- обурена соціальною несправедливістю;
- бере участь у житті спільноти та допомагає їй на різних рівнях від місцевого до глобального;
- готова діяти, щоб зробити світ більш справедливим та стабільним місцем;
- бере на себе відповідальність за свої дії⁹.

Поняття глобального громадянства охоплює широкий спектр вимірів, від політичних, моральних та економічних, до соціальних, екологічних та духовних. Особливий акцент належить індивідуальній відповідальності кожної людини в пошуку вирішення глобальних проблем людства. Ідея індивідуальної відповідальності закладена у популярній фразі „*будь тією зміною, яку ти хочеш бачити у світі*”¹⁰.

Продовжуючи ідею відповідальності, Байку Парех, активний прихильник ідеї „глобально орієнтованого громадянина”, підкреслює, що у кожного з нас є особливі зобов'язання перед іншими членами спільноти людей. Люди народжуються та живуть в межах певної політичної спільноти, особливі зв'язки об'єднують їх з цією спільнотою та співгромадянами. Наприклад, вони мають спільні інтереси в збереженні територіальної цілісності, підтриманню стабільності та розвитку своєї громади. Виростаючи та виховуючись всередині певної спільноти, люди схильні ототожнювати себе з нею, відчувати особливу прихильність до інших її членів. Коли вони називають себе англійцями чи французами, вони відносяться не тільки до їх географічного положення та політичної вірності, а й до почуття спільної приналежності до певної групи людей. Вони бачать цю спільноту як свою, і як наслідок також відчувають свою відповідальність як члена цієї спільноти. Відчуття ототожнення з громадою породжують широкий спектр зобов'язань перед цією громадою та співвітчизниками.

Аналогічно як кожна людина несе відповідальність та має особливі обов'язки перед своїми співгромадянами, вона також має обов'язок перед глобальною людською спільнотою, включаючи обов'язок не шкодити благополуччю інших людей, а також сприяти йому в межах своїх можливостей. Ми не обираємо в якій країні, в якій політичній спільноті нам народитись. Тим не менше, це не звільнює нас від наших обов'язків перед членами цієї спільноти. Аналогічно, ми не обираємо те, що ми народжуємось людьми. Але це не звільняє нас від обов'язку бути людиною. А це означає що у всіх нас є відповідальність перед іншими людьми. Подібно до того, як ми зобов'язані допомогти людині, що постраждала від рук хулігана або голодує через нестачу їжі, ми зобов'язані допомогти суспільствам,

⁹ What is Global Citizenship?, Oxfam Education, <https://www.oxfam.org.uk/education/who-we-are/what-is-global-citizenship>

¹⁰ Hartung, C. (2017). Global citizenship incorporated: competing responsibilities in the education of global citizens. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 38(1), 16–29. <https://doi.org/10.1080/01596306.2015.1104849>, с.3

постраждалим від рук воєначальників, тиранів та голоду, без огляду на те, до якої політичної спільноти вони належать¹¹.

Ідея глобального громадянства не суперечить в свої істоті національному громадянству, для того щоб стати громадянином світу, не потрібно відмовлятися від громадянства своєї держави. Крім того, глобальне громадянство в юридичному розумінні терміну „громадянство” є неможливим, оскільки поки що не існують понаднаціональні уряди, які б гарантували права та свободи своїм підопічним. Європейський Союз створив перші кроки в сторону понаднаціонального уряду, але все ж, не може бути прикладом, оскільки для того щоб стати громадянином ЄС потрібно, впершу чергу, бути громадянином однієї з його держав. Ідея глобального громадянства опирається на те, що члени глобальної спільноти є громадянами політичних спільнот нижчого рівня – національних. Водночас, як наголошує Марта Нуссбаум і своєму есе «Космополітизм і патріотизм», якщо говорити про пріоритети, то в першу чергу людина повинна позиціювати себе як громадянина світу людей, а лише потім як громадянина окремої держави.¹²

Байку Парех підтримує ідею того, що глобальне громадянство формується на національному громадянстві. Парех пропонує вживати термін „глобально орієнтований громадянин”, який, на відміну від терміну „глобальний громадянин”, не викликає сумнівів чи суперечностей відносно національного громадянства:

“Оскільки умови життя наших співгромадян у віддалених частинах світу повинні бути справою глибокої моралі та політичної турботи про нас, наше громадянство має неминучий глобальний вимір, і ми повинні стати тим, що я міг би назвати „глобально орієнтованим громадянином”. Глобальний або космополітичний громадянин, який стверджує, що він належить до всього світу, не має політичного дому і перебуває в стані того, що Марта Нуссбаум називає "добровільним вигнанням". На відміну від цього, глобально орієнтований громадянин має власний будинок, з якого він виходить і формує різні види альянсів з іншими, що мають свої власні домівки. Глобально орієнтоване громадянство визнає як реальність, так і важливість політичних спільнот, не обов'язково в їх нинішній формі, але, принаймні, в якійсь відповідній формі, і вимагає не космополітизму, а інтернаціоналізму”¹³.

Глобально орієнтоване громадянство має три важливі складові. По-перше, воно передбачає постійне вивчення політики своєї країни та забезпечення того, щоб вона не завдавала шкоди і в межах своїх ресурсів сприяла інтересам людства в цілому. Коли наш уряд підтримує диктатури в інших країнах, надає їм небезпечну зброю, корумпує, маніпулює та дестабілізує вразливих лідерів, вкладає невігідні торговельні угоди, ми повинні впливати на нього шляхом організованого тиску і протестів. Глобально орієнтоване громадянство, таким чином, вимагає демократичного поглиблення національного громадянства, не як суперника, а як необхідного доповнення глобального аспекту.

По-друге, глобально орієнтоване громадянство передбачає активний інтерес до справ інших країн, тому що благополуччя людини скрізь повинно стати справою

¹¹ Parekh, B. (2003). Cosmopolitanism and global citizenship. *Review of International Studies*, 29(01). <https://doi.org/10.1017/S0260210503000019>, с.8-12.

¹² Nussbaum, M.(1994) Patriotism and Cosmopolitanism, Boston Review, <http://bostonreview.net/martha-nussbaum-patriotism-and-cosmopolitanism>

¹³ Parekh, B. (2003). Cosmopolitanism and global citizenship. *Review of International Studies*, 29(01). <https://doi.org/10.1017/S0260210503000019>, с.12.

моральної турботи і тому, що вони прямо або побічно впливають на наш власний стан. Глобально орієнтований громадянин має сильне почуття відповідальності за громадян інших країн. Він зобов'язаний протестувати та мобілізувати міжнародну громадську думку, коли уряди інших частин світу беруть участь у геноциді чи етнічній чистці, гнітять своїх громадян або людей, що знаходяться в сусідніх країнах, позбавляють їх основних прав і в цілому шкодять їх праву на достойне життя та свободу.

По-третє, глобально орієнтоване громадянство передбачає активне зобов'язання створити справедливий світовий порядок, в якому різні країни на правах рівних партнерів та у дусі взаємної турботи співпрацюють задля досягнення спільних цілей¹⁴.

Подібно до Байку Пареха, Бретт Боуден, дослідник глобалізації і громадянського суспільства, стверджує, що можливість бути глобальним громадянином може бути реалізована лише тоді, коли людина є громадянином певної держави. Боуден наголошує, що для того, щоб бути глобально орієнтованим громадянином, спочатку потрібно мати відчуття приналежності та розуміння власної історії та культури. *„Наявність такої самосвідомості дозволить нам бути більш відкритими і усвідомлювати, що за межами наших кордонів ми можемо відрізнитись один від одного, але, водночас, ми надаємо однаково цінність своїй ідентичності. Крім того, бути глобальним громадянином означає усвідомлювати, що дії, здійснені в одній частині світу, можуть мати вплив на людей і нації за межами своїх кордонів... Наприклад, діяльність з забруднення навколишнього середовища та інших екологічно шкідливих дій, таких як надмірна риболовля, недобросовісна торгівля або неетичні інвестиції можуть мати значні короткотермінові та довгострокові транснаціональні наслідки: кислотні дощі та глобальне потепління не визнають та не дотримуються міжнаціональних кордонів. Коротко кажучи, глобально орієнтований громадянин будь-якої конкретної держави буде дотримуватися добре відомої фрази: „мисли глобально, дій локально”¹⁵”.*

Ідея, що потрібно "мислити глобально, але діяти локально", набуває все більшого значення у повсякденному житті. Деякі автори намагаються розширити концепцію „мисли глобально, дій локально”. Лін Дейвіс пропонує наступну концепцію – „дій локально, аналізуй національно і думай глобально”. Міграція, наприклад, є глобальним явищем; в той час як національна політика щодо імміграції, біженців та шукачів притулку мають вплив на місцевому рівні¹⁶.

Для того, щоб концепція глобального громадянина та індивідуальної відповідальності за долю світової спільноти поширювалась та набирала ідеологічної сили, вона повинна стати обов'язковою частиною освітньої програми. Освіта в цілях глобального громадянства (*global citizenship education*) полягає на розвитку конкретних навичок, знань і цінностей у молодих людей, які мають стати свідомими, відповідальними та активними членами світової спільноти.

¹⁴ Parekh, B. (2003). Cosmopolitanism and global citizenship. *Review of International Studies*, 29(01). <https://doi.org/10.1017/S0260210503000019>, c.13.

¹⁵ B. Bowden, (2003). The Perils of Global Citizenship. *Citizenship Studies*, 7(3), 349–362. <https://doi.org/10.1080/1362102032000098913>, c.359.

¹⁶ L. Davies, (2006). Global citizenship: abstraction or framework for action? *Educational Review*, 58(1), 5–25. <https://doi.org/10.1080/00131910500352523>, c.10

Наприклад, веб-сайт ЮНЕСКО описує освіту в цілях глобального громадянства як засіб, який повинен спорядити „... учнів всіх вікових категорій тими цінностями, знаннями та навичками, які ґрунтуються на повазі до прав людини, соціальної справедливості, різноманітності, гендерної рівності та екологічної стійкості, а також дозволять учням бути відповідальними світовими громадянами ... що сприяють покращенню спільного майбутнього¹⁷.

Для Оксфам освіта глобального громадянства складається з трьох основних компонентів:

1. *знання та розуміння глобальних проблем* (концептуальне розуміння соціальної справедливості, миру, конфлікту, різноманітності, стійкого розвитку, глобалізації та взаємозалежності);
2. *навички* (наприклад, критичне мислення, аргументація, вирішення конфліктів, взаємодія та здатність розуміти і боротись з несправедливістю);
3. *цінності та відносини* (такі як прихильність до рівності, повага до різноманіття, турбота про навколишнє середовище та почуття ідентичності й самоповаги)¹⁸.

Було б не вірним стверджувати, що концепція глобального громадянства є досконалою і не підлягає критиці. Незважаючи на позитивну і, здавалося б, всеохоплюючу концепцію освіти в цілях глобального громадянства, факт залишається фактом: глобальне громадянство на практиці досі є локальним та обмеженим поняттям. Лін Парменер з університету Манчестера провів аналіз літератури, яка стосується освіти в цілях глобального громадянства з 1977 по 2009 рр. Дослідження проілюструвало, що в світовій літературі з освіти глобального громадянства масово переважають західні, англомовні автори. 85% усіх статей на цю тематику належить авторству дослідників з Сполучених Штатах Америки, Британії, Австралії та Канади¹⁹. Деякі автори стверджують також, що глобальне громадянство належить до привілейованого соціального статусу, що робить його ексклюзивною концепцією, яка відокремлює тих, хто в змозі допомогти та тих, хто потребує допомоги. Ідея допомоги та відповідальності за інших перетворює „інших” (тих, хто потребує допомоги) на „об’єкт доброзичливості”²⁰. Крім того, освіта в цілях глобального громадянства формується „білою, ліберальною елітою”. Видається, що ідея глобального громадянства, хоча і стосується світової спільноти, насправді є привілеєм досить обмеженої групи людей²¹.

Тим не менше, дана критика не заперечує важливості концепції глобального громадянства для досягнення цілей сталого розвитку. Основним завданням залишається поширення ідеології глобального громадянства, в першу чергу через освіту молодих людей в дусі глобальної взаємозалежності та спільної відповідальності за подальшу спільну долю людства.

¹⁷ Global citizenship education, UNESCO, <https://en.unesco.org/themes/gced>

¹⁸ L. Davies, (2006). Global citizenship: abstraction or framework for action? *Educational Review*, 58(1), 5–25. <https://doi.org/10.1080/00131910500352523>, c.10.

¹⁹ L. Parmenter, (2011). Power and place in the discourse of global citizenship education. *Globalisation, Societies and Education*, 9(3–4), 367–380. doi:10.1080/14767724.2011.605322.

²⁰ D. Jefferess, (2008). Global citizenship and the cultural politics of benevolence. *Critical Literacy: Theories and Practices*, 2(1), c. 28.

²¹ Pais, A., & Costa, M. (2017). An ideology critique of global citizenship education. *Critical Studies in Education*, 1–16. <https://doi.org/10.1080/17508487.2017.1318772>

Бібліографія:

- Bowden, B. (2003). The Perils of Global Citizenship. *Citizenship Studies*, 7(3), 349–362. <https://doi.org/10.1080/1362102032000098913>
- Davies, L. (2006). Global citizenship: abstraction or framework for action? *Educational Review*, 58(1), 5–25. <https://doi.org/10.1080/00131910500352523>
- Hartung, C. (2017). Global citizenship incorporated: competing responsibilities in the education of global citizens. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 38(1), 16–29. <https://doi.org/10.1080/01596306.2015.1104849>
- Jefferess, D. (2008). Global citizenship and the cultural politics of benevolence. *Critical Literacy: Theories and Practices*, 2(1).
- Kohn, H., & Calhoun, C. J. (2005). *The idea of nationalism: a study in its origins and background*. New Brunswick, N.J: Transaction Publishers.
- Nussbaum M. (1994) *Patriotism and Cosmopolitanism*, Boston Review, <http://bostonreview.net/martha-nussbaum-patriotism-and-cosmopolitanism>
- Nussbaum, M. C., & Cohen, J. (2002). *For love of country?* Boston: Beacon Press.
- Pais, A., & Costa, M. (2017). An ideology critique of global citizenship education. *Critical Studies in Education*, 1–16. <https://doi.org/10.1080/17508487.2017.1318772>
- Parekh, B. (2003). Cosmopolitanism and global citizenship. *Review of International Studies*, 29(01). <https://doi.org/10.1017/S0260210503000019>
- Parmenter, L. (2011). Power and place in the discourse of global citizenship education. *Globalisation, Societies and Education*, 9(3–4), 367–380. doi:10.1080/14767724.2011.605322
- Purcell, M. (2003). Citizenship and the right to the global city: reimagining the capitalist world order. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(3), 564–590. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00467>

Інтернет-джерела:

- International Organization for Migration <https://www.iom.int/>.
- Oxfam International <https://www.oxfam.org/>.
- United Nations <http://www.un.org/en/index.html>.
- Представництво ООН в Україні <http://www.un.org.ua/ua/>.